

Synergology Analysis of the Sixth Grade Social Studies Textbook from the Perspective of Globalization Components (2022-2023)

**Zabihollah Salkhordeh¹, Laili Fatehi², Yaser Ghaleb Barabad³,
Hojjat Eftekhari⁴, Akbar Rezaeifard⁵**

1. Master of Curriculum Planning, University of Tehran, Tehran, Iran.
Salkhordeh@ut.ac.ir
2. Master of Educational Management, Department of Educational Sciences, Islamic Azad University, Shiraz Branch, Shiraz, Iran. Fatehilya@gmail.com
3. Ph.D. Student in Philosophy of Education, Department of Education, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Iran.(Corresponding Author).
yaserghaleb46@gmail.com
4. Assistant Professor, Educational Sciences Department, Farhangian University, Tehran, Iran. hojjat.eftekhari18@gmail.com
5. Assistant Professor, Department of Psychology and Counselling, Farhangian University, Tehran, Iran. akbar.rezaeifard5528@gmail.com

Abstract

The present study aimed to analyze the sixth-grade social studies textbook based on the components of the phenomenon of globalization. The method used in this research was content analysis using the William Romey method (Romey, 1968). In this approach, each paragraph was considered the unit of study for the text, whereas for questions and images, a single question or image served as the unit of analysis. The statistical population consisted of the sixth-grade social studies textbook in (1402-1403), and the sample size was identical to the population. The results showed that the citizenship education component received the most attention (28 cases) in the analyzed text, while the environmental education component received the least attention (5 cases). Engagement with globalization components was semi-active (0.64). Also in the image area, citizenship education received the most attention (17 cases) and environmental education received the least attention (4 cases), with a semi-active level of engagement (0.75) concerning globalization components. In the questions analyzed, the greatest attention was given to citizenship education (18 cases), and the least attention was given to both environmental education and health education (5 cases each), with a semi-active engagement level (0.62). It can be concluded that the level of attention to the globalization components in all three sections - text, images, and questions - was relatively satisfactory, but remained semi-active. However, attention to the components of citizenship education was unbalanced. Therefore, it is recommended that textbook authors pay greater attention to the globalization components, particularly

environmental and health education, in all three sections of the sixth-grade social studies textbook to improve students' engagement with the content and bring them to a desirable and active level.

Keywords: Content analysis, sixth grade, globalization, social studies, elementary education.

Recived: 2024/7/24; **Revised:** 2024/8/23; **Accepted:** 2024/8/20; **Published Online:** 2024/9/22

Cite this article: Salkhordeh Z. Fatehi, L. Ghaleb barabad, Y. Eftekhari, H. & Rezaeifard, A. (2024). Synergogy Analysis of the Sixth Grade Social Studies Textbook from the Perspective of Globalization Components (2022-2023). *Interdisciplinary Studies in Education*. 3(3), p.31-50. <https://doi.org/10.22034/ISE.2024.17274.1125>

Publisher: Farhangian University **Article type:** Research <https://ise.cfu.ac.ir/> ©the authors

تحلیل کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ از منظر مؤلفه‌های جهانی شدن

ذبیح‌الله سالخورده^۱، لیلی فاتحی^۲، یاسر غالب برآباد^۳، حجت افتخاری^۴، اکبر رضایی‌فرد^۵

۱. کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. salkhordeh@ut.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز، شیراز، ایران.

fatehilyla@gmail.com

۳. دانشجوی دکتری فلسفه‌ی تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. (نویسنده‌ی مسئول) yaserghaleb46@gmail.com

۴. استادیار، گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران Hojjat.eftekhari18@gmail.com

۵. استادیار، گروه آموزش روان‌شناسی و مشاوره، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.^۱

akbar.rezaeifard18@gmail.com

چکیده:

پژوهش حاضر با هدف تحلیل کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی براساس مؤلفه‌های پدیده جهانی شدن انجام گرفت. روش مورد استفاده در پژوهش حاضر، تحلیل محتوا با روش ویلیام رومی بود؛ به این صورت که در مورد متن، هر پاراگراف به‌عنوان یک واحد تحلیل در نظر گرفته شد و در مورد پرسش‌ها و تصاویر نیز واحد تحلیل صرفاً یک سؤال یا یک تصویر بود. جامعه آماری کتاب مطالعات ششم ابتدایی در سال ۱۴۰۲-۱۴۰۳ بود و حجم نمونه و جامعه آماری یکسان بود. یافته‌ها نشان داد که در متن کتاب تحلیل شده بیشترین توجه به مؤلفه آموزش شهروندی (۲۸ مورد) و کمترین میزان توجه به مؤلفه آموزش محیط‌زیست (۵ مورد) است و در زمینه پرداختن به مؤلفه‌های جهانی شدن نیمه‌فعال (۰/۶۴) است. در بخش تصاویر، بیشترین توجه به مؤلفه آموزش شهروندی (۱۷ مورد) و کمترین میزان توجه به مؤلفه آموزش محیط‌زیست (۴ مورد) است و در زمینه پرداختن به مؤلفه‌های جهانی شدن نیمه‌فعال (۰/۷۵) است. در پرسش‌های کتاب تحلیل شده، بیشترین توجه به مؤلفه آموزش شهروندی (۱۸ مورد) و کمترین میزان توجه به مؤلفه آموزش محیط‌زیست و آموزش سلامت (۵ مورد) است و در زمینه پرداختن به مؤلفه‌های جهانی شدن نیمه‌فعال (۰/۶۲) است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که میزان پرداختن به مؤلفه‌های جهانی شدن در هر سه بخش متن، تصاویر و پرسش‌های کتاب مذکور در حد نسبتاً مطلوب و نیمه‌فعال است و میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت شهروندی، در متن، تصاویر و پرسش‌ها به یک میزان نبوده، متفاوت است؛ در نهایت، به مؤلفان کتب

درسی پیشنهاد می‌گردد به مؤلفه‌های جهانی شدن، به‌ویژه آموزش محیط‌زیست و آموزش سلامت در هر سه بخش متن، تصاویر و پرسش‌های کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم توجه بیشتری شود تا ضریب درگیری دانش‌آموزان با محتوای این کتاب به سطح مطلوب و فعال رسانده شود.

واژگان کلیدی: پایه ششم، تحلیل محتوا، جهانی شدن، کتاب درسی، مطالعات اجتماعی.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۵/۳؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۶/۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۶/۳۰؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۳/۷/۱
 استناد به این مقاله: سالخورده، ذبیح‌الله، فاتحی، لیلی، غالب برآباد، یاسر، افتخاری، حجت و رضایی‌فرد، اکبر. (۱۴۰۳).
 تحلیل کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۴۰۳ از منظر مؤلفه‌های جهانی شدن. مطالعات بین
 رشته‌ای در آموزش. ۳(۳)، ص ۳۱-۵۰.

<https://doi.org/10.22034/ISE.2024.17274.1125>

مقدمه

جهانی شدن، اصطلاحی است که از اواسط دهه ۱۹۸۰ متداول شد و به معنی فروریختن مرزها و فراتر رفتن از آن در سطح جهانی در ابعاد اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و غیره است که فرایند آن دگرگون شدن ساختارهای محلی به جهانی است (کیانی و صادقی گوگری، ۱۳۹۷). ابعاد و دامنه فرایند جهانی شدن آن قدر وسیع و گسترده است که تمام شئون زندگی بشر را تحت تأثیر قرار داده است؛ به طوری که چند دهه گذشته به کمک توسعه انقلاب ارتباطات الکترونیکی، مفهوم فاصله و فضا به گونه‌ای غیرقابل تصور، در هم ریخته، جهانی شدن به شکل امروزی آن، از زمان فروپاشی کمونیسم و نظام دوقطبی و پایان جنگ سرد عینیت یافته است (فرهادی محلی، ۱۳۹۰)؛ در واقع جهانی شدن به فرآیندی اطلاق می‌شود که طی آن جریان آزاد اندیشه، انسان، کالا، خدمات و سرمایه در دنیا میسر و محقق گردد (کیانی و صادقی گوگری، ۱۳۹۷).

جهانی شدن مفهومی ذهنی است که واقعیت بیرونی خاصی را شامل نمی‌شود؛ بلکه روند کلان جهانی شدن منجر به این مفهوم شده است (پیری و میرزایی، ۱۳۹۶). جهانی شدن در قلمروهای موضوعی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، فرصت‌ها و چالش‌های گوناگونی برای جوامع مختلف ایجاد می‌کند. در این جهت، آموزش و پرورش بهینه در مقیاس ملی در ایران با توجه به روند جهانی شدن الزامات خاصی می‌طلبد (شیخ بهائی، رحمانی و سعادت‌مند، ۱۴۰۰).

امروزه گسترش روزافزون دامنه ارتباطات با کمک پیشرفت‌های علمی و فناوریانه، سبب به هم پیوستگی و درهم تنیدگی مسائل جهانی شده است. این وضعیت جدید اقتضائات و الزاماتی را در همه حوزه‌های تأثیرگذار زندگی انسان و در ابعاد فردی و اجتماعی به دنبال داشته است و آموزش و پرورش به شکل عام و حوزه برنامه‌های درسی به شکل خاص نیز از این امر برکنار نبوده‌اند (سعادت‌مند و تیغ‌بخش، ۱۳۹۰).

در حال حاضر، مسائل مهمی که در آموزش و پرورش دوره ابتدایی اهمیت بسیار پیدا کرده است، مسائل مربوط به خشنودی، شادی، رضایت از زندگی، آرامش، عشق، صمیمیت

و سرور و فرح، ظرفیت عشق و کار، شجاعت، مهارت‌های میان‌فردی، درک زیبایی، پشتکار، بخشش، اصالت، بینش به آینده، استعداد بالا و خرد، مسئولیت، پرورش نوع‌دوستی، نجابت، اعتدال، صبر، اخلاق و غیره است. تمامی این مهارت‌ها در زمره انواع مهارت‌های ذهنی، رفتاری و اجتماعی بهزیستی دانش‌آموز قرار می‌گیرند (خدابخش، خسروی و شاهنگیان، ۱۳۹۴).

در زمینه‌های یاد شده، دوره ابتدایی از حساس‌ترین مراحل تعلیم و تربیت به‌شمار می‌آید و صاحب‌نظران تعلیم و تربیت، والدین، افکار عمومی اجتماع و خود دانش‌آموزان نمی‌پذیرند که هر موضوعی به هر شکلی در این دوره، آموزش داده شود؛ بلکه معتقدند که این دوران طلایی صرف آموزش و یادگیری مفاهیم و موضوعاتی گردد که زیربنای شخصیت واقعی و اصیل دانش‌آموزان را شکل می‌دهد و آنان را برای زیستن در یک جامعه شاد و مردم‌سالار آماده می‌نماید (فرنام و مددی‌زاده، ۱۳۹۶)؛ همچنین دوران تحصیلی ابتدایی یکی از بحرانی‌ترین دوران زندگی هر فرد به‌شمار می‌رود که می‌تواند بهزیستی و عملکرد تحصیلی را تحت تأثیر قرار دهد (Trudel, 2020).

در این زمینه، می‌توان گفت که نهاد اجتماعی آموزش و پرورش چون سایر نهادها در خلأ عمل نمی‌کند و نه تنها جزئی از کل به حساب می‌آید، بلکه در معادلات بین‌المللی نیز جزیی از کل نظام جهانی به‌شمار می‌رود و بالطبع با سایر جریان‌های اجتماعی در کنش متقابل است (علاقه‌بند، ۱۴۰۲). دگرگونی‌های آشکار ساختارهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی کشورها نیز نشان می‌دهد که نظام آموزشی همواره نهادی پویا و متغیر بوده و همگام با تحولات و ساختارهای اجتماعی، فرهنگی و معرفتی تغییر کرده است (Lewellen, 2010)؛ از این رو، آموزش و پرورش به شدت تحت تأثیر رویکردهای جهانی قرار دارد و با توجه به اهداف مهم مدرسه که آماده‌سازی کودکان و نوجوانان برای زندگی در جامعه است، انتظار می‌رود آموزش و پرورش با تغییرات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در سطح ملی و بین‌المللی متناسب، همسو و هم‌جهت باشد و اگر آموزش و پرورش با رویکردهای جهانی همسو نباشد، منسوخ خواهد شد و آموزش‌های غیررسمی و فراملی جای آن را خواهند گرفت (تافلر^۱، ۱۴۰۲).

در این زمینه، طراحان برنامه آموزش جهانی، آموزش در راستای مسائل جهانی را از طریق اهداف جزئی تر و طرح مفاهیمی نظیر محیط زیست، حقوق بشر، صلح، سلامتی و بهداشت و جامعه چندفرهنگی پیگیری می کنند؛ از این رو، برنامه های درسی نیز باید بر مهارت های فردی مورد نیاز فراگیرنده، مهارت های مورد نیاز زندگی جمعی و مهارت های مورد نیاز شهروند جهانی تأکید نمایند (لطف آبادی، ۱۳۸۵).

درانی (۱۳۸۴) در پژوهشی به این نتیجه رسیده که نظام آموزش و پرورش به منزله مؤلفه ای از دهکده جهانی باید همسو با حرکت جهانی شدن خود را برای زیستن در دنیای امروز و آینده این انسان ها آماده نماید. حکیم زاده (۱۳۸۶) در پژوهشی به این نتیجه رسیده است که در کتب راهنمایی به برخی از اهداف و مفاهیم کلیدی نظیر آموزش محیطی و آموزش توسعه توجه بیشتری شده و به برخی از مفاهیم نظیر صلح، برابری، حقوق بشر، آموزش رسانه ها و رعایت حقوق حیوانات کمتر توجه شده است. نتایج پژوهش رضایی (۱۳۸۷) نشان داد که به هر سه مؤلفه آموزش جهانی یعنی آموزش صلح، آموزش محیط زیست و آموزش سلامت به یک نسبت، ولی با توجه به حجم کتاب ها در حد کم پرداخته شده است و این در حالی است که هر یک از خرده مؤلفه های آموزش های مذکور به صورت یکسان مورد توجه قرار نگرفته و کتب درسی نیز به یک نسبت مؤلفه های آموزش جهانی را تحت پوشش قرار نداده اند. وفایی و سبحانی نژاد (۱۳۹۴) دریافتند که در میان کتاب های دوره متوسطه، کتاب تاریخ بیشترین میزان توجه به مؤلفه های آموزش چندفرهنگی و کتاب مطالعات اجتماعی کمترین میزان توجه را داشته اند. پژوهش صادقی و دیگران (۱۳۹۷) نشان داد در کتاب های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی آموزش چندفرهنگی بسیار ضعیف صورت گرفته است؛ به این معنا که مؤلفه های فرهنگی اقوام مختلف یا مورد توجه قرار نگرفته یا در مواردی در قالب تصویر بدون شرح و به شیوه ای غیرمستقیم مورد اشاره قرار گرفته است. منصور و بهجتی اردکانی (۱۳۹۹) نشان دادند که بیشترین میزان توجه و ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه انعکاس تنوع قومی، مذهبی و زبانی (۵۳ مورد) و کمترین میزان اهمیت مربوط به مؤلفه های توجه به مذاهب و ادیان دیگر (۰ مورد)، آموزش عدم تعصب نژادی (۰ مورد) و تبعیض و توزیع برابر منابع و فرصت های تربیتی (۰ مورد) می باشد. خاکباز (۱۳۹۹) به این نتیجه دست یافت که در

کتاب‌های ریاضی دوره اول ابتدایی، توجه کمی به مضامین آموزش چندفرهنگی شده است.

لین^۱ (۲۰۰۷) در پژوهشی به این نتیجه رسیده است که نظام‌های آموزشی و مدارس در تربیت شهروندان صلح‌جو کوتاهی نموده و مدارس بیشتر از این که خواهان صلح باشند خواهان جنگ و خشونت شده‌اند؛ در حالی که آموزش و پرورش قرن بیست و یک باید به تدریس فرهنگ صلح برای دانش‌آموزان تمرکز نمایند؛ چرا که آموزش و پرورش عامل مهمی برای ایجاد صلح جهانی می‌باشد. لازم است اهداف آموزش و پرورش در جهت هدف‌های مربوط به آگاهی‌های صلح‌جویانه براساس دوست داشتن تغییر جهت بدهد. علی و طاهر^۲ (۲۰۰۹) نشان دادند تمرکززدایی و عدالت‌محوری دو عامل مهم در اصلاح آموزش در عصر جهانی‌شدن در حوزه آموزش پاکستان می‌باشد. لویز و کامبوتو^۳ (۲۰۱۱) نشان دادند تفکر و اندیشه مدیریتی مبتنی بر جهانی‌شدن دو عامل مهم در آموزش چندفرهنگی در عصر جهانی‌شدن می‌باشد. بابسیل و کاربا جال^۴ (۲۰۱۱) نشان دادند تغییرات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، ایدئولوژیکی و توسعه شهروند جهانی، گسترش آموزش عالی مجازی و آموزش از راه دور را ممکن می‌سازد. شون وینگ^۵ (۲۰۱۲) در پژوهشی نشان داد جهت توسعه برنامه درسی دانشگاه‌ها در جهت محتوای بین‌المللی آموزش و تربیت شهروندان جهانی بازنندیشی در آموزش در آسیا و اقیانوسیه ضروری است. شیلد^۶ (۲۰۱۹) در پژوهش خود خاطر نشان کرد که در جهت جهانی‌شدن و خطرات زیست‌محیطی، نظام آموزشی برای ایجاد توسعه پایدار باید در برنامه‌های خود حفاظت از محیط‌زیست را بگنجانند. مومتاز^۷ (۲۰۱۹) بیان نمود که برای توسعه صلح و بهبود تعاملات چندفرهنگی، می‌توان با درج مفاهیمی از جمله خلع سلاح، آموزش حقوق بشر، سواد زیست‌محیطی، آموزش برای توسعه پایدار و ارائه مفاهیم فرهنگی چالشی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی این تعارضات را کم نمود.

1. Lin
2. Ali & Tahir
3. Lopez & Kambutu
4. Boubsil & Carabajal
5. Shun Wing
6. Shields
7. Mumtaz

باتوجه به مطالب گفته شده، امروزه اثرپذیری از فرهنگ جهانی و غیربومی از قدرت معلم در امر آموزش کاسته است و آموزش و پرورش در عصر جهانی شدن ناگزیر است کارکردهای نوین متناسب با روح زمانه برای خود در نظر گیرد (معدولی بهبهانی و حیدری، ۱۳۹۷)؛ همچنین جهانی شدن در آموزش و پرورش مرزهای سنتی را از میان برداشته و نیازمند تعریفی نو برای آموزش است و برنامه‌ریزان آموزشی باید گام‌های فوری و متهورانه به‌منظور تجدیدنظر در محتوای آموزشی بردارند (جباری و آسوده، ۱۳۹۵)؛ پس آموزش و پرورش برای پویایی و بالندگی ناگزیر است مدرسه را به دنیای واقعی پیوند بزند و در کنار ارائه دانش‌های تخصصی در رشته‌های علمی به دانش‌آموزان کمک کند دانش و مهارت‌هایی را کسب کنند تا بتوانند در مواجهه با وضعیت و اقتضائات عصر جدید از جمله جهانی شدن، موفق باشند؛ بنابراین با پذیرش اهمیت توجه به ابعاد جهانی شدن در امر تعلیم و تربیت و ضرورت توجه به مسائل و قضایای جهانی در محتوای آموزشی، سؤال پژوهش حاضر این است که در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی به چه میزان به مؤلفه‌های پدیده جهانی شدن پرداخته شده است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر به‌منظور توصیف و بیان وضعیت کتاب مطالعات ششم ابتدایی ازمنظر توجه به مؤلفه‌های جهانی شدن از روش مراجعه به اسناد و با فن تحلیل محتوا سود برده است؛ از این رو به‌منظور بررسی محتوای کتاب مطالعات ششم ابتدایی از روش ویلیام رومی (۱۹۸۶) در پردازش واحدهای تحلیل و تعیین ضریب درگیری دانش‌آموزان با این کتاب از لحاظ میزان توجه به مؤلفه‌های جهانی شدن استفاده شده است؛ بنابراین مؤلفه‌ها ویژگی از پیش تعیین شده داشته، با معیار قرارداد آنها به تعیین ویژگی جهانی شدن در هرکدام از واحدهای تحلیل پرداخته شد. به این صورت که براساس عملیات برش، واحد تحلیل‌های زمینه را در محتوای کتاب مشخص کرده، در مرحله بعد واحد یا واحدهای ثبت مربوط به همان واحد زمینه مشخص و از یکدیگر تفکیک شد (نوریان، ۱۳۹۰). مؤلفه‌های جهانی شدن در این پژوهش شامل آموزش شهروندی، آموزش چندفرهنگی، آموزش صلح، آموزش محیط‌زیست و آموزش سلامت است که از پژوهش محمدجانی، سعادت‌مند و کشتی‌آرای (۱۳۹۲) برگرفته شده است.

در مجموع محتوا به سه بخش متن، پرسش‌ها و تصاویر تقسیم شد و براساس مؤلفه‌های جهانی شدن تحلیل گردید. واحد ثبت در قسمت متن، پاراگراف و در قسمت پرسش‌ها و تصاویر هر پرسش و تصویر به‌عنوان یک واحد تحلیل در نظر گرفته و شمارش شدند. پس از عملیات برش و طبقه‌بندی متن، پرسش‌ها و تصاویر در واحدهای مشخص، عملیات محاسبه میزان پرداختن محتوا به مؤلفه‌های جهانی شدن انجام گرفت. هرکدام از این واحدها نیز در جدول نمونه واحد قرار گرفت و تعداد واحدهای مربوط به هرکدام از مؤلفه‌های جهانی شدن در مقابل آن نوشته شد و برای اجرای مرحله ششم پژوهش و پردازش داده‌ها از روش تحلیل محتوای ویلیام رومی استفاده شد.

در روش ویلیام رومی، متن کتاب براساس دوازده مؤلفه که شش مورد آن‌ها فعال و شش مورد دیگر غیرفعال هستند، تجزیه و تحلیل می‌شود و پرسش‌ها و تصاویر نیز براساس چهار مؤلفه که دو مورد آن‌ها فعال و دو مورد دیگر غیرفعال می‌باشند تحلیل می‌شوند (Romey, 1986). به‌منظور تحلیل محتوای کتاب مطالعات ابتدایی، ابتدا کتاب براساس تعداد پاراگراف‌ها، پرسش‌ها و تصاویر آن تقسیم‌بندی گردید. شایان ذکر است که در مورد متن، هر پاراگراف به عنوان یک واحد تحلیل در نظر گرفته شد. در مورد پرسش‌ها و تصاویر نیز واحد تحلیل صرفاً یک سؤال یا یک تصویر بود. پس از تعیین واحدهای تحلیل، محتوای کتاب مطالعات ششم براساس وجود یا عدم وجود مؤلفه‌های جهانی شدن به‌دقت مورد مشاهده قرار گرفتند.

در پژوهش حاضر، به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها و شناسایی میزان برخورداری کتاب منتخب از مؤلفه‌های جهانی شدن، با استناد به روش ویلیام رومی، به محاسبه ضریب درگیری فراگیران با متن درس، پرسش‌ها و تصاویر از لحاظ میزان برخورداری از مؤلفه‌های جهانی شدن اقدام گردید. طبق این روش، ضریب درگیری از طریق تقسیم مجموع واحدهای مرتبط با جهانی شدن بر مجموع واحدهای غیر مرتبط با جهانی شدن به‌دست می‌آید؛ به‌صورتی که اگر ضریب درگیری به‌دست آمده $0/5$ باشد نشانه این خواهد بود که ۲۵ درصد واحدهای تحلیل، مرتبط با مؤلفه‌های جهانی شدن هستند و اگر ضریب درگیری به‌دست آمده ۱ باشد، حاکی از این است که ۵۰ درصد واحدهای تحلیل، مرتبط با مؤلفه‌های جهانی شدن هستند؛ بنابراین درصورتی که ضریب درگیری از $0/5$ بیشتر باشد، نشان‌دهنده توجه پایین‌تر از حد متوسط و وضعیت نسبتاً مطلوب کتاب به مؤلفه‌های

جهانی شدن و هرچه از ۱ بیشتر باشد، نشان‌دهنده توجه بالاتر از حد متوسط و وضعیت مطلوب کتاب از نظر برخورداری از مؤلفه‌های جهانی شدن می‌باشد.

باتوجه به هدف پژوهش، یعنی بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های جهانی شدن در کتاب مطالعات ششم ابتدایی، به‌عنوان محتوایی که می‌توانست شاخص توجه به مفهوم جهانی شدن در دوره ابتدایی باشد، مدنظر قرار گرفت؛ از این‌رو جامعه آماری این پژوهش محتوای کتاب مطالعات ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ می‌باشد؛ همچنین در این پژوهش، حجم نمونه و جامعه آماری یکسان است؛ به‌عبارت دیگر، تمام محتوای کتاب مذکور کدگذاری شده و مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌اند و با استفاده از روش نمونه‌گیری معطوف به هدف، از مجموعه کتاب‌های دوره ابتدایی انتخاب شد. برای استخراج فراوانی مفاهیم مرتبط با جهانی شدن در کتاب مطالعات ششم ابتدایی از سیاهه مؤلفه‌های جهانی شدن که براساس محتوای درس‌ها تنظیم شده است استفاده شد. به‌منظور اطمینان از روایی ابزار پژوهش، مؤلفه‌های جهانی شدن همراه با فرمی به‌صورت بلی و خیر در اختیار سه تن از استادان علوم تربیتی قرار گرفت تا نظرات خود را مبنی بر این‌که آیا مؤلفه‌های مذکور می‌توانند به‌عنوان معیاری جهت تشخیص فعال یا غیرفعال بودن واحدهای تحلیل در کتاب‌های مورد مطالعه در نظر گرفته شوند، ارائه نمایند و ضریب همبستگی پیرسون ۰/۷۶، محاسبه گردید؛ همچنین به‌منظور تعیین پایایی، پژوهشگران به صورت تصادفی، تعدادی از واحدهای تحلیل موجود در متن، پرسش‌ها و تصاویر کتاب مطالعات ششم (جمعاً ۲۸ مورد) را انتخاب و هرکدام را با توجه به ارتباطشان با مؤلفه‌های جهانی شدن در ذیل مقوله مربوط قرار دادند؛ سپس از همان استادان مجدداً درخواست شد تا نظرات خود را در مورد تخصیص درست یا نادرست ویژگی جهانی شدن به واحدهای تحلیل منتخب مشخص نمایند؛ درنهایت، ضریب همبستگی بین مقوله‌های تشخیص داده شده توسط نمره‌گذاران، ۰/۷۸، محاسبه گردید که نشان از ثبات نسبتاً مطلوب در تخصیص واحدهای تحلیل مرتبط با جهانی شدن بود.

یافته‌ها

یافته‌های این پژوهش شامل تحلیل کمی کتاب مطالعات براساس پنج مؤلفه آموزش جهانی (آموزش شهروندی، آموزش چندفرهنگی، آموزش صلح، آموزش محیط‌زیست،

آموزش سلامت) می‌باشد. ابتدا مجموع فراوانی‌ها به‌دست آمده، برحسب مؤلفه در کتاب مطالعات ششم ابتدایی در جدول شماره ۱ تهیه گردید؛ سپس با استفاده از روش ویلیام رومی مشخص شد که به‌طور کلی بیشترین و کمترین میزان توجه و اهمیت به کدام مؤلفه تعلق دارد و این‌که کتاب مطالعات ششم ابتدایی از نظر پرداختن به مؤلفه‌های آموزش جهانی محتوای فعالی دارد یا خیر.

جدول شماره ۱: توزیع فراوانی و درصد توجه به مؤلفه‌های پدیده جهانی‌شدن در متن

کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم

مؤلفه‌های کتاب	آموزش شهروندی	آموزش چندفرهنگی	آموزش صلح	آموزش محیط‌زیست	آموزش سلامت	مجموع فراوانی	مؤلفه‌های غیرمرتبط	ضریب درگیری
فراوانی	۲۸	۱۲	۱۷	۵	۱۰	۷۲	۱۱۲	۰/۶۴
درصد	۰/۴۰	۰/۱۷	۰/۱۹	۰/۸۰۹	۰/۱۴	۱۰۰	-	-

باتوجه به داده‌های جدول شماره ۱، متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم به‌ترتیب به مؤلفه‌های آموزش شهروندی ۲۸ مورد، آموزش سلامت ۱۰ مورد، آموزش صلح ۱۷ مورد، آموزش چندفرهنگی ۱۲ مورد و آموزش محیط‌زیست ۵ مورد توجه شده است و کمترین توجه به مؤلفه آموزش محیط‌زیست ۵ مورد و بیشترین توجه به مؤلفه آموزش شهروندی ۲۸ مورد بوده است؛ همچنین با تقسیم مجموع فراوانی مؤلفه‌های مرتبط با جهانی‌شدن بر مؤلفه‌های غیرمرتبط عدد ۶/۶۴، به‌دست آمد که نشان‌دهنده توجه نسبتاً مطلوب متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم به مؤلفه‌های جهانی‌شدن است.

جدول شماره ۲: توزیع فراوانی و درصد توجه به مؤلفه‌های پدیده جهانی‌شدن در تصاویر

کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم

مؤلفه‌های کتاب	آموزش شهروندی	آموزش چندفرهنگی	آموزش صلح	آموزش محیط‌زیست	آموزش سلامت	مجموع فراوانی	مؤلفه‌های غیرمرتبط	ضریب درگیری
فراوانی	۱۷	۶	۸	۴	۷	۴۲	۵۶	۰/۷۵
درصد	۰/۴۰	۰/۱۷	۰/۱۹	۰/۸۰۹	۰/۱۴	۱۰۰	-	-

داده‌های جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که در تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم به‌ترتیب به مؤلفه‌های آموزش شهروندی ۱۷ مورد، آموزش سلامت ۷ مورد، آموزش صلح ۸ مورد، آموزش چند فرهنگی ۶ مورد و آموزش محیط‌زیست ۴ مورد توجه شده است و کمترین توجه به مؤلفه آموزش محیط‌زیست ۴ مورد و بیشترین توجه به مؤلفه

آموزش شهروندی ۱۷ مورد بوده است؛ همچنین با تقسیم مجموع فراوانی مؤلفه‌های مرتبط با جهانی شدن بر مؤلفه‌های غیرمرتبط عدد ۰/۷۵. به دست آمد که نشان‌دهنده توجه نسبتاً مطلوب تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم به مؤلفه‌های جهانی شدن است.

جدول شماره ۳: توزیع فراوانی و درصد توجه به مؤلفه‌های پدیده جهانی شدن در پرسش‌های

کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم

مؤلفه‌های کتاب	آموزش شهروندی	آموزش چندفرهنگی	آموزش صلح	آموزش محیط‌زیست	آموزش سلامت	مجموع فراوانی	مؤلفه‌های غیرمرتبط	ضریب درگیری
فراوانی	۱۸	۹	۶	۵	۵	۴۳	۶۹	۰/۶۲
درصد	۰/۴۰	۰/۱۷	۰/۱۹	۰/۸۰۹	۰/۱۴	۱۰۰	-	-

بر اساس داده‌های جدول شماره ۳، در پرسش‌های کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم، به ترتیب، به مؤلفه‌های آموزش شهروندی ۱۸ مورد، آموزش سلامت ۵ مورد، آموزش صلح ۶ مورد، آموزش چندفرهنگی ۹ مورد و آموزش محیط‌زیست ۵ مورد، توجه شده است و کمترین توجه به مؤلفه‌های آموزش محیط‌زیست و آموزش سلامت ۵ مورد و بیشترین توجه به مؤلفه آموزش شهروندی ۱۸ مورد بوده است؛ همچنین با تقسیم مجموع فراوانی مؤلفه‌های مرتبط با جهانی شدن بر مؤلفه‌های غیرمرتبط عدد ۰/۶۲. به دست آمد که نشان‌دهنده توجه نسبتاً مطلوب پرسش‌های کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم به مؤلفه‌های جهانی شدن است.

جدول شماره ۴: توزیع فراوانی و درصد توجه به مؤلفه‌های پدیده جهانی شدن

در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم

مؤلفه‌های کتاب	آموزش شهروندی	آموزش چندفرهنگی	آموزش صلح	آموزش محیط‌زیست	آموزش سلامت	مجموع فراوانی	مؤلفه‌های غیرمرتبط	ضریب درگیری
فراوانی	۶۳	۲۷	۳۱	۱۴	۲۲	۱۵۷	۲۳۷	۰/۶۶
درصد	۰/۴۰	۰/۱۷	۰/۱۹	۰/۸۰۹	۰/۱۴	۱۰۰	-	-

داده‌های جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم (مجموع متن، تصاویر و پرسش‌ها)، به ترتیب، به مؤلفه‌های آموزش شهروندی ۶۳ مورد، آموزش سلامت ۲۲ مورد، آموزش صلح ۳۱ مورد، آموزش چندفرهنگی ۲۷ مورد و آموزش محیط‌زیست ۱۴ مورد توجه شده است و کمترین توجه به مؤلفه آموزش محیط‌زیست ۱۴ مورد و بیشترین توجه به مؤلفه آموزش شهروندی ۶۳ مورد بوده است؛ همچنین با تقسیم

مجموع فراوانی مؤلفه‌های مرتبط با جهانی شدن بر مؤلفه‌های غیرمرتبط عدد ۶۶/ به دست آمد که نشان‌دهنده توجه نسبتاً مطلوب کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم به مؤلفه‌های جهانی شدن است.

باتوجه به داده‌های جدول شماره ۴، می‌توان بیان نمود آموزش شهروندی بیشترین سهم را در کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم دارد. این نشان می‌دهد که تأکید بر آموزش مهارت‌های زندگی در جامعه و مشارکت فعال در امور اجتماعی در اولویت قرار دارد. از طرفی آموزش محیط‌زیست کمترین سهم را دارد که این نشان می‌دهد به موضوعات زیست‌محیطی و اهمیت حفظ محیط‌زیست توجه کافی نشده است؛ همچنین نسبت بالای مؤلفه‌های مرتبط با جهانی شدن نشان می‌دهد که به مفاهیمی مانند حقوق بشر، تنوع فرهنگی و تعاملات بین‌المللی توجه شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف ارزیابی میزان توجه کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم به مؤلفه‌های جهانی شدن در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ انجام شده است. نتایج این پژوهش با یافته‌های مطالعات پیشین مقایسه شد تا نقاط قوت و ضعف کتاب درسی و روند کلی تغییرات در محتوای آموزشی این حوزه مشخص شود. در بخش آموزش شهروندی، می‌شود گفت کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم به مؤلفه‌های آموزش شهروندی توجه درخوری داشته است. این یافته با نتایج بسیاری از پژوهش‌های پیشین همخوانی دارد که نشان می‌دهد آموزش شهروندی در کتاب‌های درسی ایران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ با این همه، توزیع این مؤلفه‌ها در بخش‌های مختلف کتاب یکنواخت نیست و برخی از زیرمجموعه‌های آن بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. این مسئله با یافته‌های پژوهش رضایی (۱۳۸۷) مطابقت دارد که نشان می‌دهد در بسیاری از کتاب‌های درسی، برخی از ابعاد شهروندی بیشتر مورد تأکید قرار می‌گیرند.

در زمینه آموزش محیط‌زیست، این نتیجه به دست آمد که کمترین توجه در کتاب به مؤلفه آموزش محیط‌زیست اختصاص یافته است. این یافته با نتایج پژوهش حکیم‌زاده (۱۳۸۶) همخوانی دارد که نشان می‌دهد در بسیاری از کتاب‌های درسی، به‌ویژه در مقاطع ابتدایی، به مسائل زیست‌محیطی به اندازه کافی توجه نشده است؛ درحالی که آشنایی

دانش‌آموزان با مسائل زیست‌محیطی و اهمیت حفظ محیط‌زیست از اهمیت بالایی برخوردار است.

در حوزه آموزش چندفرهنگی، باید اشاره کرد که به مؤلفه آموزش چندفرهنگی به اندازه کافی توجه نشده است. این یافته با پژوهش وفایی و سبحانی‌نژاد (۱۳۹۴)، صادقی و دیگران (۱۳۹۷)، منصوری و بهجتی اردکانی (۱۳۹۹)، خاکباز (۱۳۹۹) و لین (۲۰۰۷) که نشان می‌دهد در کتاب‌های درسی ایران به موضوع تنوع فرهنگی و تعامل با سایر فرهنگ‌ها به اندازه کافی پرداخته نمی‌شود، همخوانی دارد؛ درحالی که در دنیای امروز، تعامل با فرهنگ‌های مختلف امری اجتناب‌ناپذیر است.

در زمینه آموزش صلح، باید دانست پس از آموزش شهروندی، بیشترین توجه به آموزش صلح شده است. این یافته با پژوهش حکیم‌زاده (۱۳۸۶) مطابقت دارد که نشان می‌دهد در کتاب‌های درسی ایران به موضوع صلح و آشتی توجه ویژه‌ای می‌شود؛ اگرچه برخی پژوهش‌ها مانند پژوهش رضایی (۱۳۸۷) نشان داده‌اند که در برخی موارد، مفاهیم صلح به صورت سطحی و کلی در کتاب‌های درسی مطرح شده‌اند.

به‌طور کلی، کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم به برخی از مؤلفه‌های جهانی شدن به اندازه کافی پرداخته است؛ اما در برخی موارد، با کمبودهایی مواجه است. این یافته با نتایج بسیاری از پژوهش‌های پیشین از جمله رضایی (۱۳۸۷)، حکیم‌زاده (۱۳۸۶)، وفایی و سبحانی‌نژاد (۱۳۹۴)، صادقی و دیگران (۱۳۹۷)، منصوری و بهجتی اردکانی (۱۳۹۹)، خاکباز (۱۳۹۹) و لین (۲۰۰۷) همخوانی دارد که نشان می‌دهد آموزش جهانی شدن در کتاب‌های درسی ایران با چالش‌هایی مواجه است. برای بهبود وضعیت موجود، پیشنهاد می‌شود توجه بیشتری به مؤلفه‌هایی مانند آموزش محیط‌زیست و چندفرهنگی شود. محتوای کتاب با مسائل روز و چالش‌های جهانی مرتبط‌تر شود. از روش‌های متنوعی مانند مطالعه موردی، پروژه‌های گروهی و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین برای آموزش مؤلفه‌های جهانی شدن استفاده شود. با بررسی برنامه‌های درسی سایر کشورها، می‌توان از تجربیات موفق آنها در زمینه آموزش جهانی شدن بهره برد. همچنین به برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران پیشنهاد می‌شود با توجه به نتایج این پژوهش و تغییرات جهانی، برنامه‌های درسی به‌روزرسانی شوند. دوره‌های آموزشی برای معلمان برگزار شود تا بتوانند مؤلفه‌های جهانی

شدن را به صورت مؤثر به دانش‌آموزان آموزش دهند و در تدوین کتاب‌های درسی، به تنوع فرهنگی و قومی ایران توجه شود.

تعارض منافع

تعارض منافی بین نویسندگان پژوهش حاضر وجود ندارد.

سپاسگزاری

نویسندگان از تمامی بزرگوارانی که در انجام پژوهش حاضر همکاری نموده‌اند مراتب قدردانی خود را اعلام می‌دارند.

منابع و مأخذ

- پیری، داریوش و میرزایی، نوشین. (۱۳۹۶). «جهانی‌شدن و تأثیرات سیاسی آن در ایران». فصلنامه تخصصی علوم سیاسی. ۱۳ (۳۸): ۴۳-۶۴.
- تافلر، آلوین. (۱۴۰۲). **جابه‌جایی در قدرت**. ترجمه شهیندخت خوارزمی. تهران: سیمرغ.
- جباری، کامران و آسوده، نجیب‌الله. (۱۳۹۵). «آموزش‌وپرورش در عصر جهانی‌شدن، چالش‌ها و راهبردهای مواجهه با آن»، کنفرانس ملی دانش و فناوری روان‌شناسی». همایش علوم تربیتی و جامع روان‌شناسی ایران، تهران.
- حکیم‌زاده، رضوان. (۱۳۸۵). «بررسی مبانی فلسفی برنامه آموزش جهانی و میزان هم‌خوانی اهداف و محتوای کتاب‌های درسی دوره راهنمایی با اهداف و مفاهیم کلیدی این برنامه». پایان‌نامه دکتری رشته علوم تربیتی برنامه‌ریزی درسی. دانشگاه تربیت معلم. دانشکده روان‌شناسی و تربیتی.
- خاکباز، عظیمه‌سادات. (۱۳۹۹). «جایگاه آموزش چندفرهنگی در برنامه درسی ریاضی دوره اول ابتدایی». **رویکردهای نوین آموزشی**. ۱۵ (۱): ۵۸-۳۳.
- خدابخش، روشنگر؛ خسروی، زهره و شاهنگیان، سیده‌شهره. (۱۳۹۴). «تأثیر روان‌درمانی مثبت‌نگر بر علائم افسردگی و توانمندی‌های منش در بیماران مبتلا به سرطان». **پژوهش‌نامه روان‌شناسی مثبت**. ۱ (۱): ۳۵-۵۰.
- درانی، کمال. (۱۳۸۴). «مدرسه آینده در آینده‌نگری نظم نوین جهانی». اولین همایش ملی جهانی شدن و تعلیم و تربیت. تهران: وزارت امور خارجه.
- رضایی، فرزانه. (۱۳۸۷). «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های آموزش جهانی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی آموزشی. دانشگاه مازندران.
- سعادت‌مند، زهره و تیغ‌بخش، سمیرا. (۱۳۹۰). «تأثیر مؤلفه‌های پدیدۀ جهانی‌شدن بر برنامه‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی». **آموزش و ارزشیابی**. ۴ (۱۴): ۱۰۷-۱۲۶.
- شیخ بهائی، ابراهیم؛ رحمانی، جهانبخش و سعادت‌مند، زهره. (۱۴۰۰). «بررسی راهکارهای مواجهه با جهانی‌شدن در سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش جمهوری اسلامی ایران». **پژوهش‌های روابط بین‌الملل**. ۳ (۱۱): ۲۹۷-۳۱۰.
- صادقی، علیرضا؛ هواس‌بیگی، فاطمه؛ ملکی، حسن و قادری، مصطفی. (۱۳۹۷). «واکاوی مقوله‌های آموزش چندفرهنگی در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره آموزش ابتدایی ایران». **مطالعات جامعه‌شناختی (نامه علوم اجتماعی سابق)**. ۲۵ (۲): ۴۲۹-۳۸۳.
- علاقه‌بند، علی. (۱۴۰۲). **جامعه‌شناسی آموزش‌وپرورش**. چ ۲۹. تهران: روان.
- فرنام، علی و مددی‌زاده، طاهره. (۱۳۹۶). «اثربخشی آموزش مثبت‌نگری بر حالت‌های روان‌شناختی مثبت (توانمندی‌های منش) دانش‌آموزان دختر دبیرستانی». **پژوهش‌نامه**

روان‌شناسی مثبت. ۳(۱): ۶۱-۷۶.

- فرهادی محلی، علی. (۱۳۹۰). «بررسی تحلیلی پدیده جهانی شدن با تمرکز بر حوزه فرهنگ». *مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی*. ۲ (۵): ۶۳-۹۶.
- کیانی، سورنا و صادقی گوغری، سعید. (۱۳۹۷). «جهانی شدن مبتنی بر نظریه‌های فرهنگی اسلام و غرب». *مطالعات دفاعی استراتژیک*. ۱۷ (۶۷): ۳۰۵-۳۲۸.
- لطف‌آبادی، حسین. (۱۳۸۵). «آموزش شهروندی ملی و جهانی همراه با تحکیم هویت و نظام ارزشی دانش‌آموزان». *نوآوری‌های آموزشی*. ۷ (۱۵): ۱۱-۴۴.
- محمدجانی، فرزاد؛ سعادت‌مند، زهره و کشتی‌آرای، نرگس. (۱۳۹۲). «تحلیل محتوای کتاب‌های آموزشی دوره ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های آموزش جهانی». *آموزش و یادگیری*. ۱ (۲): ۶۷-۵۲.
- معدولی بهبهانی، ماندانا و حیدری، الهام. (۱۳۹۷). «جهانی شدن و تحول در آموزش و پرورش». *رشد آموزش فیزیک*. ۳۳ (۳): ۳-۱۱.
- منصور سیروس و بهجتی اردکانی فاطمه. (۱۳۹۹). «بررسی جایگاه مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی در محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی». *مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی*. ۹ (۲): ۹۱-۱۱۲.
- نوریان، محمد. (۱۳۹۰). تحلیل محتوای رسانه‌های آموزشی با تأکید بر کتاب‌های درسی. تهران: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب. چاپ دوم.
- وفایی، رضا و سبحانی‌نژاد، مهدی. (۱۳۹۴). «مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی و تحلیل آن در محتوای کتب درسی». *نظریه و عمل در برنامه‌داری درسی*. ۳ (۵): ۱۱۱-۱۲۸.
- Ali, S. & Tahir, M. S. (2009). "Reforming education in Pakistan tracing global links". *Research and Reflections in Education*. 3 (15): 1-16.
- Boubstil, O. & Carabajal, K. (2011). "Implications of globalization for distance education in the United States". *Distance Education*. 25(1): 699-712.
- Ead, H. A. (2019). Globalization in higher education in Egypt in a historical context. *Research in Globalization*. 1: 100003.
- Lewellen, T. (2010). *The anthropology of globalization: cultural anthropology enters the 12th century*. Jaipur: Rawat.
- Lin, j. (2007). "Love, peace, and wisdom in Education: Transforming Education for Peac". *Harvard Education Review. Academic research library*.
- Lopez, V. & Kambutu, J. (2011). "Multicultural education within the era of internalization and globalization". *Multicultural perspectives*. 13(1): 3-4.
- Mumtaz, F. (2019). "Addressing Challenges of Multiculturalism

- through Peace Education in Pakistan". *Current Affairs*. 3(2): 1-22.
- Romey, W. (1968). *Inquiry techniques for teaching Science*. London: Prentice Hall.
 - Shields, R. (2019). "The sustainability of international higher education: Student mobility and global climate change". *Cleaner Production*. 217: 594-602.
 - Shun Wing, N. G. (2012). "Rethinking the mission of internationalization of higher education in the Asia-Pacific region". *Comparative and International Education*. 42(3): 439-459.
 - Trudel, S. M. (2020). "Positive education down under Melbourne schools creates a culture of positive education". *Communique*. 48 (5): 4-9.

